

7. Чуб (Нитченко) Д. На життєвому і творчому шляху Володимира Гжицького // Люди великого серця: статті, розвідки, спогади / Дмитро Чуб (Нитченко). – Мельборн: Ластівка, 1981. – С. 161-179.
8. Шаховський С. Володимир Гжицький / Семен Шаховський // Українські радянські письменники. Критичні нариси / Упор. С. А. Крижанівський. – Вип. 8. – К.: Радянський письменник, 1976. – С. 160-187.

УДК 82-94. 09'06

КВАЗИ-ДОКУМЕНТАЛЬНІ ТВОРИ В НОВІТНЬОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

Галич О. А., д. філол. н., професор

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена вивченню квазі-документальних творів. Матеріалом послужили романи В. Ешкілева, Л. Костенко та ін.

Ключові слова: квазі-мемуари, квазі-біографія, стилізація, імітація документу.

Галич А. А. КВАЗИ-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В НОВЕЙШЕМ ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

Статья посвящена изучению квази-документальных произведений. Материалом послужили романы и повести В. ЕшкILEва, Л. Костенко и др.

Ключевые слова: квази-мемуары, квази-биография, стилизация, имитация документа.

Halych O. A. QUASI-DOCUMENTARY WORKS IN THE MODERN LITERARY PROCESS / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

The article is devoted to the study of the quasi-documentary works. Novels and short stories by V. Yeshkilev, L. Kostenko are used as the material of the research.

Key words: quasi-memoirs, quasi-biography, stylization, imitation of document.

За останні роки з'явилося чимало досліджень, присвячених вивченню документальної літератури. Можна назвати праці автора цих рядків [3; 5; 6], а також Л. Курило [11], О. Родигіної [13], І. Савенко [14], Т. Черкашиної [17], та ін. Проте в жодній з них не згадуються твори, в основі яких лежить імітація документа, опора на вигадані чи довільно інтерпретовані події або факти. Можна згадати хіба що нашу спробу проаналізувати один із таких творів, що належить англомовному індійському письменнику Шаші Тхаруру [4]. Подібний аналіз видається перспективним з огляду на те, що імітація документа, стилізація під документ, все частіше проникають у тексти художньої літератури, роблячи їх конкурентоздатними на книжковому ринку, приваблившими для читачів, а в результаті – поява в новітньому літературному процесі квазі-біографії та квазі-мемуарів (від “квазі (лат. *quasi* – ніби, майже, немовби) – у складних словах означає “ніби”, “позірний”, “несправжній”, “фальшивий” [15, с. 263]). Можливо, що подібні тенденції в новітній літературі пов'язані з процесами глобалізації, котрі охопили увесь світ на рубежі ХХ – ХХІ століть і зачепили не тільки політику, економіку, фінанси, філософію, а й літературу та мистецтво. І. Лімборський у цьому зв'язку справедливо зазначав: “Сьогоднішні погляди науковців на глобалізацію меншою мірою спрямовані на удосконалення уявлень і якісний аналіз новітніх культурних феноменів, а більшою мірою зосереджені навколо полемік, розмов про те, що цивілізація “втрачає”, домінування діаметрально протилежних точок зору, а також відзначається критичним дискурсом, пошуком механізмів і методик для проникнення у сутність явища” [12, с. 6-7]. Нам видається одним із прикметних виявів глобалізації в новітній світовій літературі її посилене тяжіння до документальності, що схвально сприймається читачами, оскільки твори, побудовані на реальній фактичній основі (мемуари, художня біографія, автобіографія), користуються підвищеною популярністю, їхні накладі сягають нечуваних величин. Як свідчить журнал “Всесвітня література в сучасній школі” з посиланням на Інтернет, “американське видання *New York Times* опублікувало список найцікавіших книжок 2011 року. З них 45 художніх творів і 55 романів у жанрі “нон-фікшн” [8, с. 23]. До речі, герой роману Л. Костенко “Записки українського

самашедшого” у своїх нотатках потверджує цю думку: “Коли прочитав якусь книжку? Уже й не пам’ятаю. Ще мемуари, документалістику, наукову брошуру, а література не йде” [10, с. 307]. Тенденції до документалізації оповіді примушують авторів давати нестандартні відповіді на виклики часу, шукаючи нових підходів до реалізації задумів, одним із яких нам видається імітація документа в художньому творі, побудова роману чи повісті шляхом стилізації чи містифікації. І. Лімборський про імітацію документа в новітній літературі не пише нічого, але він правий у тому, що “наукова думка все ще знаходиться на “початку” шляху всебічного осмислення глобалізації, її тенденцій у літературі й мистецтві” [12, с. 7].

Останнім часом в українській літературі все частіше з’являються квазідокументальні твори, що є специфічним виявом новітньої поп фікшн. Серед них “Записки українського самашедшого” Л. Костенко, “Усі кути Трикутника” В. Єшкілева, “Блакитна хустина для Сократа” О. Віннер, “Щоденник страченої” М. Матіос та ін. Метою нашого дослідження є аналіз романів Л. Костенко та В. Єшкілева з точки зору вияву в них псевдо-документальності. “Записки українського самашедшого” репрезентується як художній твір, головним героєм якого є програміст, ім’я якого в тексті твору жодного разу не називається. Розповідь ведеться від першої особи, що дає можливість героєві самохарактеризуватися, позиціонуючи себе як нормальну людину, в якій під впливом соціально-політичних обставин “крівля поїхала” [10, с. 5], хоча звернення до психіатра не дало жодного результату, відхилень у психічному стані героя той не виявив: “Я завжди був нормальною людиною. Радше меланхоліком, ніж флегматиком. Раціо в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину. Тоді на деякий час взяло гору емоцію, а тепер вже не знаю. Зрештою, дружина в мене розумна й красива, упадальників біля неї не бракувало, і якби зі мною щось не так, то вона вибрала б не мене.

Спадковість у мене теж добра, психів у роду не було. Вчився в університеті, ходив на байдарках, навіть маю спортивний розряд. Кінчав аспірантуру, захистив дисертацію. Хобі у мене музика, література, у дитинстві збирав марки” [10, с. 5].

Монолог головного героя дає можливість читачеві скласти певне уявлення про нього, зокрема про освіту, професію, життєві принципи, прагнення: “Фах у мене сучасний, абстрагований від ідіотської дійсності, я можу говорити виключно мовою комп’ютерних програм. Правда мріяв піти в науку, але інститут змізернів, кадри розлетілись по світу, я залишився з принципу, все ж таки це моя країна, я тут виріс, я тут живу, я не хочу в Силіконову долину, я не хочу в найкращі комп’ютерні центри Європи, я хочу жити й працювати тут. І неабияк жити, а жити добре, достойно. Абияк жили мої батьки, і батьки моїх батьків, і всі гарні порядні люди в цій частині світу завжди мусили жити абияк, задурені черговою владою, черговим режимом” [10, с. 6]. Герой спершу працює в комерційній фірмі, має пристойну заробітну плату, службового “Опеля”, потім втрачає цю роботу й починає поневірятися. В нього підрастає син. Характерно, що Л. Костенко ніде не називає імен не лише головного героя, але і його дружини, сина, тещі. Саморефлексії головного героя позиціонують його як невдачу, життєві негаразди в якого викликають песимізм, зневіру у власні можливості: “Докторську я не написав, і вже не напишу, кому вона тепер потрібна? Сина не зумів виховати. З дружиною проблеми” [10, с. 10].

Художні твори, в яких наявна стилізація під документ, його імітація, як правило, містять ці “документи” у своїй структурі. Причому дуже часто “документи”, що їх наводять у власних текстах автори, надзвичайно правдоподібні. У них відтворюється не лише форма, але й зміст, що співвідноситься з реальними документами свого часу. Так, наприклад, робив В. Богомолів у романі “Момент істини” (“У серпні сорок четвертого”). Проте набагато частіше автори використовують готові документальні жанрові форми для втілення власних художніх задумів. Саме так вчиняє, скажімо, М. Матіос, будуючи свій роман у формі щоденника (“Щоденник страченої”). Твір Л. Костенко має іншу специфіку.

У згаданій анотації “Записки українського самашедшого” репрезентуються як роман, хоча вже сама назва свідчить, що твір слід віднести до іншого, спогадального жанру нотаток (записок). Нотатки – це мемуарний жанр, що наближається до щоденника й має з ним чимало схожих жанрових ознак. Головна з них – відсутність значної часової дистанції в записах, які переважно робляться по свіжих слідах, одразу після події. Автор, будучи відстороненим від неї, водночас висловлює власне суб’єктивне її бачення, що залежить від його світоглядних позицій, життєвого досвіду, віку, освіти, статі, настрою та інших більш чи менш суттєвих чинників (до

речі, в цьому випадку письменниця передоручає висловлення власної позиції герою роману). І в щоденниках, і в нотатках автор намагається дотримуватися певної концептуальності, тобто в змісті завжди мусить проявляти себе чітка авторська позиція. І там, і там автор повинен спиратися на реальні документи й факти, чи достовірні свідчення самого себе чи очевидців. І щоденники, і нотатки не мають спільного сюжету, об'єднуючим їх стрижнем є постать самого автора.

Найбільш суттєва різниця між щоденниками й нотатками полягає в тому, що щоденники ведуться авторами відносно регулярно, нотатки ж можуть мати тривалу часову дистанцію між записами. До того ж, щоденники містять датовані записи, для нотаток ця вимога не є обов'язковою.

Якщо віднести твір Л. Костенко до певного мемуарного жанру, то знайдеться чимало аргументів на користь цьому. Зокрема, початок “Записок українського самашедшого” містить чимало фрагментів, які є датованими з прив'язкою до конкретної події, що саме відбулася в цей день. Усе це нагадує щоденник. Наприклад, “1 грудня, дев'ята річниця референдуму, коли на руїнах імперії постала наша Незалежність” [10, с. 11]. І тут же, як личить мемуарному жанру щоденника, наводиться коментар до документального факту: “Синій птах з перебитими крилами, майже до смерті зацьований двоголовим орлом. Скільки тоді було радості, скільки надій, а тепер що? Мряка, туман, ожеледиця. Настрій на нулі, сезонна депресія” [10, с. 11]. Коментар поволі переходить в експресивне поле, як це часто ми бачимо в щоденниках. Згадаймо, для прикладу, твори О. Гончара чи А. Любченка. У них автор нерідко починає висловлювати власні емоції, розкривати свій настрій, непомітно пов'язуючи все це з датою, коли ведеться запис: “І це ж треба, саме сьогодні Всесвітній день боротьби зі СНІДом. Ну, світ як світ, у нього свої міжнародні дати. А от чому саме нацей день президент призначив Професійне свято працівників прокуратури, – це вже фрейдистський ляпсус. Бо що ж святкувати? Держава загрузає в корупції, резонансні злочини не розкриті, президент обмотаний “касетним скандалом”, а історія з “таращанським тілом” – то взагалі ганьба на весь світ” [10, с. 12].

Експресія поволі звужується, нотатки набувають ознак переліку подій і фактів, які відбулися в державі та світі в день запису: “Обростаєм абсурдом. Ядерну зброю віддали, державу розікрали, чекаємо інвестицій у свою економіку. Танки продаємо в Пакистан, гладильні дошки купуємо в Італії. Проводимо військові навчання, а влучаємо ракетою у власні Броварі. Криза енергетики, над Україною пронеслася стихія, позривало дахи, поломило дерева, дроти обледеніло, стовпи попадали, три тисячі населених пунктів сидять без електрики, а вони під цю лиху годину, проти зими, надумали закривати Чорнобильську атомну станцію” [10, с. 12]. Рефлексії героя часом нагадують анонси газет чи випусків телевізійних новин або анонси новин в інтернеті. Лише заголовки фактів, спершу без будь-якого аналізу: “У Норвегії пінгвіна підвищили у військовому званні, був старшим сержантом королівської гвардії, тепер він молодший лейтенант. У Кенії врятували слоненя, яке втратило маму. У США народився собачка зеленої масті” [10, с. 220]. До того ж, здається, що це просто імітація заголовків. Характерно, що ці заголовки несуть абсурдну інформацію, неначе автор прагне примусити свого героя, щоб він забув ті соціальні й морально-етичні проблеми, породжені життям, що його тривожать. Проте реалії життя все ж пробиваються крізь абсурд навколишнього світу, в записах головного персонажа знаходять відображення пропущені через його свідомість реальні події та факти з буття України початку ХХІ століття: “На Майдані клаксонять машини швидкої допомоги. Голодують шахтарі, домагаються своїх прав. Сидять, як африканці, голі до пояса, гуркають касками по асфальту, калатають пластиковими пляшками з-під мінералки” [10, с. 221]. Інколи подібні нотатки переходять межі української держави й відображають події, що відбувалися в той час у світі: “В Іраку шукають зброю масового знищення. Враження таке, що як тільки знайдуть, зразу вдарять по Іраку. А не знайдуть – тим більше. Кораблі коаліції курсують у Перській затоці. З авіаносців готові злетіти бомбардувальники. Америка хоче “встановити демократію в арабському світі”, – пишуть газети” [10, с. 264].

Часом автор не називає конкретної дати щоденникового запису, але наводить непрямі свідчення, які дозволяють абсолютно точно її встановити: “До нової ери 28 днів. В Америці все ніяк не виберуть президента. Голоси розділилися майже порівну. Чотирнадцять тисяч голосів

на Флориді будуть перераховуватися вручну” [10, с. 15]. Нескладні арифметичні підрахунки говорять, що запис здійснено 3 грудня 2000 року.

Іноді щоденникові записи у творі Л. Костенко нагадують середньовічні польські рочники, де викладалася хроніка різних подій, що відбувалися протягом року. У Л. Костенко – протягом дня, характерним є запис зроблений у день Міленіуму, тобто 1 січня 2001 року: “Всім хотілося незвичайно зустріти Міленіум. 87-річна американка стрибнула з парашутом. Уральський пенсіонер зробив 2001 присідання. Мексиканець узяв шлюб з нареченою на кораловому рифі у Карибському морі біля острова Косумель. Лахмітник в Аллахабаді станцював з чотирма запаленими свічками у вусах. Американський ілюзіоніст Девід Блей просидів майже три доби у крижаній брилі, звідки потрапив до шпиталю і до Книги Гіннеса. Одеські аквалангісти зустріли Міленіум на дні моря у товаристві пропливаючих риб” [10, с. 45]. І далі автор більше ніж на половині сторінки тексту перераховує події, що відбулися того дня на острові Балі, в Італії, Англії, Норвегії, Австралії, на Кубі, в Північній Кореї, Хорватії, Японії, США, в Парижі тощо. При цьому в читачів не виникає жодних сумнівів, що саме ці події відбулися у світі протягом 1 січня 2001 р.

До речі, письменниця полюбляє подібні переліки, де анонси новин лише злегка виявляються перемешкованими особистими оцінками: “У Вашингтоні зацвіла японська вишня. На мосту в Сан-Франциско якийсь дивак захопив у заручниці свою дружину. У Нідерландах узаконили евтаназію, тобто милосердне вбивство. Бо немилосердне вже узаконене скрізь. А на Канарах повінь. На тих далеких нереальних для мене Канарах цілком реальна повінь. Населення Санта-Крус сидить без електрики. Закриті аеропорти, залиті пляжі” [10, с. 210].

Про документальність нотаток головного героя свідчить і наявність у них імен справжніх реальних історичних персонажів чи прозорих скорочень. Це можуть бути звичайні журналісти (“Тіло Тараса Процюка вже летить через Стамбул у Київ, тіло Хосе – в Іспанію, тіло Сашка Кривенка везуть у Львів” [10, с. 281]), чи відомі політичні діячі України (“Генпрокуратура знову взялася за леді Ю” [10, с. 297]), чи світу (“Джоржа Буша і Тоні Блера вже мало не висувають на Нобелівську премію миру” [10, с. 281]).

Цікавими є роздуми головного героя твору про щоденник, вони до певної міри проливають світло, чому саме політичні події домінують в імітованих під щоденник чи нотатки записих головного героя, від імені якого ведеться розповідь у тексті роману: “Взагалі-то щоденник – жанр особистих записів. А яке моє особисте життя, і чи буває воно в одружених? Записувати, як тебе жінка пиляє, як засмоктують будні? Це вже був би не щоденник, а буденник” [10, с. 17].

Про імітацію документа свідчить і той факт, що до тексту щоденника головного героя вводиться фрагмент листа, який пише друг із Каліфорнії: “Тут вже немає екзотики, – пише він. – Тут все екзотика. Бувають такі екзоти, що не знаєш, воно рослина чи заворушиться” [10, с. 112]. О. Бровко в цьому зв’язку справедливо наголошувала: “Фрагмент жанру в іншому жанрі – найпоширеніша форма трансплантації та оновлення жанрових структур” [2, с. 7].

Цікаво, що сам герой твору Л. Костенко розуміє, що його записки – це не художній твір, а мемуарний: “Це ж не белетристика, це Записки. Як написалося, так написалося” [10, с. 311]. Остання фраза до того ж потверджує одну з провідних жанрових рис щоденників і нотаток. Записи робляться спонтанно, автор не прагне їх редагувати, а тому можлива невідшліфованість фрази, незавершеність думки, непрямий порядок слів, обрив чи розрив тексту тощо.

2012 року з’являється друком новий роман В. Єшкілева “Усі кути Трикутника”, що має підзаголовок “Апокриф мандрів Григорія Сковороди”. На відміну від своїх попередників письменник будує твір не як канонічний життєпис, що строго відповідає документам і фактам життя видатного українського філософа, а як справжній художній пригодницький постмодерний роман, щедро наповнений пригодами, екзотичними мандрами Австро-Угорщиною та Італією, де є багато невідомого, містичного, іронічного, екзотичного. Як цілком слушно зазначає І. Корнелюк, авторка післямови до роману: “Існує чи не єдина територія для проговорення найсокровенніших думок щодо цієї загалом найпроблематичнішої тематики – художня література з усім її арсеналом мистецьких містифікацій і провокацій” [9, с. 241]. Підзаголовок твору (“Апокриф мандрів Григорія Сковороди”) налаштовує читача на те, що це текст не для всіх, а лише тих, хто посвячений у якусь таємницю. “Апокрифи (грец. *apokryphos*: таємний, прихований) – текст невідомого походження, призначений для

утаємничених” [15, с. 84]. До того ж, такі тексти часто були єретичними, вони розходилися з канонами церкви, інколи й переслідувалися нею. В. Єшкілев пробує запропонувати власну версію пошуків шляхів до Бога його героя, які в багатьох моментах значно розходяться з устоями християнства й не відповідають поглядам реального Сковорода на релігію, віру. Автор одного з перших відгуків на роман П. Білоус наголошував, що “для художнього твору це цілком підходить, хоч визначення “апокриф мандрів” занадто претензійне, бо автор захоплює лише один епізод із біографії Сковорода, а не пише про все його життя, тобто не вдається до певних узагальнень, панорамних зображень, як і годилося б для роману” [1, с. 2].

Твір В. Єшкілева будується в двох часових планах: події змальовуються в реальному історичному часі XVIII ст., у якому жив і творив Г. Сковорода, й у наші дні. Сучасна сюжетна лінія – це забарвлені містикою карколомні пригоди Павла Вигилярного, цілком вигаданого персонажу, який, за версією В. Єшкілева, знайшов у закордонному масонському архіві згадку про якогось Сковороду, що мав контакти з масонськими ложами за рубезем. Його співрозмовник, Геннадій Романович Гречик, теж вигаданий персонаж, якого письменник представляє як відомого вченого-сковородинознавця, так оцінює знахідку Вигилярного: “Наші історики, зрозуміло, поставлять під сумнів висновок про те, що мова в тій архівній довідці йде саме про Григорія Савича, а не про іншого Сковороду. Так би мовити, про невідомого сучасника-однофамільника. Але особисто я, підкреслюю, особисто я, як багаторічний дослідник сковородинської проблематики – не бачу нічого неможливого у тому, що хтось з італійських масонів міг спілкуватися з Григорієм Савичем у тисяча сімсот п’ятдесят першому або другому році, коли він перебував за кордоном” [7, с. 13]. Це зав’язка роману, принаймні тієї його сюжетної лінії, що безпосередньо пов’язана з подіями, які відбувалися в наші дні. Аргументи на користь того, що Г. Сковорода міг мати контакти з масонами, Гречик у розмові з Вигилярним називає такі: саме тоді у світогляді українського мислителя сталися зміни, “він почав глибше вивчати Біблію й цікавитись гностичною символікою. Сам же Вигилярний говорить професору Гречику: “Сковорода, на мою думку, був причетним до найглибших окультних вчень своєї доби” [7, с. 19]. Гречик же звертає увагу Вигилярного на інше: “Те, що в знайденому повідомленні масонського аноніма йдеться про зацікавлення якогось мандрівного рутена Сковорода містичними символами, підтверджує давні висновки Чижевського про емблематичність сковородинської філософії” [7, с. 13]. Масони, як відомо, полюбили висловлювати свої погляди на життя через використання емблематичної літератури, у якій часто поєднувалися алегоричні малюнки з текстами, що їх тлумачили.

Підводячи підсумок розмови з Вигилярним, професор ніби резюмує: “Сковорода, – сказав він, – був свідомим спадкоємцем древньої традиції. І це, до речі, не таємниця для спеціалістів. Є про це грамотні публікації, мав би їх знати. Але для загалу нехай собі залишиться блаженним сопілкарем і народним філософом...” [7, с. 20].

Вкладаючи в уста одного з героїв ці слова, автор роману ніби робить спробу поділити Г. Сковороду навпіл – одна його половина призначена для широких народних мас, інша – для обраних. Цим самим В. Єшкілев ніби натякає на те, що його версія художньої біографії мандрівного українського філософа є елітарною, спрямованою на обраних, а значить – посвячених.

Намагаючись осягнути постать Г. Сковорода з вершини сьгоднішніх знань, Павло Вигилярний проходить досить складний і небезпечний шлях, на якому йому трапилося пережити багато чого незрозумілого, містичного, стати власником ритуальних предметів, яким понад тисячу років. У результаті він усвідомлює, що без утаємничення, долучення до масонських секретів XVIII століття, неможливо зрозуміти сутність українського мудреця. Детективні події роману В. Єшкілева примушують Вигилярного мимоволі стати на шлях утаємничення, отримання якихось потойбічних містичних знань, що давали йому здатність стати хранителем духовної спадщини філософів. Саме це долучення до масонських таємниць надає можливість автору переплести обидві сюжетні лінії роману про Г. Сковороду. Жриця на ім’я Ліда, восьма з часів життя українського мудреця, говорить Вигилярному, вводячи його в курс справи: “Ти не жрець, ти – наріжний Хранитель. Наріжних Хранителів ніколи не посвячують у жерці. Їх оберігають від небезпек темряви. Їхнє служіння полягає в розповсюдженні Світла” [7, с. 230]. Саме їм, Наріжним Хранителям, за версією В. Єшкілева, слід нести в майбутнє спадщину Г. Сковорода, контролюючи й дозуючи інформацію, яку мають знати звичайні люди, не посвячені в масонські

таємниці минулого. Асоціонім Хранитель, який неодноразово зустрічається в тексті роману, через свою асоціативну багатозначність лише посилює втаємниченість місії Вигилярного в майбутньому.

Провідна сюжетна лінія роману В. Єшкілева прямо пов'язана з життям Г. Сковороди початку 50-х років XVIII ст. Цей період через обмеженість і недостовірність інформації досі мало вивчений фахівцями. За твердженням відомого знавця життя і творчості Г. Сковороди Л. Ушкалова, український мандрівний філософ і письменник перебував у Європі в 1746-1750 рр., а з жовтня 1750 р. він жив у Києві, а згодом у Переяславі. Отож віднесення подій, пов'язаних з біографією Г. Сковороди до початку 50-х років, у романі не відповідає дійсності. Якщо те, про що пише В. Єшкілев і насправді мало б місце, то трапитися це повинно було дещо раніше. Л. Ушкалов стверджує: “Наприкінці літа 1744 року Сковорода у складі почту імператриці Єлизавети прибув до Києва. Тут він звільнився з капели в чині “придворного уставника”, тобто регента, і відновив своє навчання в класі філософії Київської академії... Але рівно через рік у складі Токайської комісії генерал-майора Федора Вишневецького, куди його взяли як людину, добре обізнану в музиці та чужих мовах, Сковорода виїхав до Угорщини. Упродовж наступних п'яти років йому вдалося побувати також в Австрії, Словаччині, Польщі, можливо, і в Італії (Венеція, Болонья, Флоренція, Рим), Чехії (Прага) та Німеччині (Дрезден, Ляйпціг, Галле). Перший біограф Сковороди Михайло Ковалинський стверджував, що в Будапешті, Відні, Братиславі й деінде філософ продовжував своє навчання, приятелюючи з багатьма освіченими людьми” [16, с. 10].

За останні десятиліття в літературі, українській і світовій, з'явилося чимало жанрових модифікацій художньої біографії. У цьому зв'язку говорять про літературну критику у формі роману, роман-реконструкцію, палімпсест, біографічну металітературу тощо. Дослідниця новітньої біографічної прози І. Савенко нарахувала понад 50 її жанрових різновидів і модифікацій: “Псевдобіографія, псевдоавтобіографія, ілюстрована біографія, підступи до біографії, біографічний діалог, епістолярна біографія, біографія-самосвідомство, спроба біографії, інтелектуальна біографія...” [14, с. 5] тощо.

Основні події роману В. Єшкілева, що безпосередньо пов'язані з постаттю Г. Сковороди, не вписуються в згадані різновиди, у творі відсутня наукова хронологія життя головного героя, а це значить, що “Усі кути Трикутника” є квазі-біографією, тобто несправжньою, фальшивою. У романі В. Єшкілева події відбуваються у Львові в березні 1751 року, в Трієсті в квітні, у Венеції та в Мілані в травні, на Фельтринській дорозі, північніше Местре в червні цього ж року; продовжуються в Україні в скиті на скелях в Опіллі, в Бережанському циркулі Рогатинського повіту в листопаді 1752 року, на Поділлі 25 листопада та Чернелицькому замку на початку грудня 1752 року. Вони закінчуються 12 листопада 1794 року на поштової станції в землях Чернігівського намісництва вже після смерті Г. Сковороди. На початку твору згадується Сенянський монастир 29 вересня 1780 року. Саме в ньому Г. Сковороді наснився сон про блискавку: “Він завжди сниться до змін і мандрів” [7, с. 7].

Блискавка є своєрідним символом у романі В. Єшкілева, вона супроводжувала філософа протягом життя, починаючи з тої хвилини, коли він ще в ранньому дитинстві побачив обуглене тіло свого дядька, в якого влучила блискавка. Герой роману часто роздумує над природою блискавки: “Блискавка влучає у ті місця, де люди ховають гріхи і скарби. Блискавка шукає грішників, знаходить грішників і не чекає на покаєння грішників. Блискавка ніколи не хибить, і висновки її остаточні” [7, с. 5].

Г. Сковорода в романі постає як людина, що перебуває в постійному пошуку істини, тому пропозиція, одержана ним від відомої в колах лібертинів і вільних мулярів особи, схованої під псевдонімом Пафлагонець, стати посвяченим і причаститись Світла, викликала в нього інтерес: “Його планували зробити охоронцем і доглядачем того теплого озера, на якому до пори зимуватимуть срібні птахи. Йому пропонували роль у стратегії, ретельно розкресленій і розпланованій на кілька століть. Стратегія передбачала майбутнє руйнування імперії і створення на її землях федерації слов'янських держав під наглядом і покровом старих республік. Пафлагонець показав йому таємну карту, на якій магістри ордену накреслили кордони майбутніх держав. Одна з них, з центром у древньому Києві, мала отримати назву Ruthenia” [7, с. 25]. Саме хранителем цього озера після низки незвичних і небезпечних пригод

стає в наш час героєм роману Павло Вигиларний, замикаючи ніби дві різночасові сюжетні лінії твору В. Єшкілева.

Автор роману відтворює душевні муки молодого Г. Сковороди, який перш, ніж стати масоном, мусив розгадати для себе “таємницю стосунків і вищого призначення двох могутніх породжень первісної природи. Двох нез’єднаних та нероздільних первнів природи – Софії і Крома. Тисячолітню загадку алхімічних елементів, які у з’єднанні дають життя досконалому Андрогінові” [7, с. 26].

Героєм твору В. Єшкілева бачив “тисячоголове віче, яке обирає Княжу раду, золотий блиск київських куполів, патріарха при райських дверях Святої Софії. Бачив іншу Софію, містичну Діву Навну у сапфірово-синьому небі майбутньої республіки. Ту, що береже і благословляє. Потім у цих видіннях почав панувати колір троянди. Золоте сяйво налилось кривавими відтінками, а шум битв заступив літургійні співи. Він згадав, що стадія Червоного Лева має подвійну природу. Що в ній присутній древній жіночий червень – містичне начало землі, ацетату свинцю, відомого алхімікам як *Las Virginis* – Молоко Діви. Це було священне, життєдайне і нестомлене Молоко. Проте Молоко благої Навни пролилося не на спрагли ґрунти, а потрапило до жертвовної чаші прадавньої степової богині Карни, безжальної володарки амазонок. Богині крові і мстивих земляних Сил. Він бачив у снах її темне оголене тіло, скоріше чоловіче, аніж жіноче... Воно ставало великим змієм, а потім з плазуючої форми виростав над принишклими степами і підносив свою сокиру Кром – бог воїнів, тіні яких все ще блукали між курганами і кам’яними бабами” [7, с. 26].

Героєм роману “Усі кути Трикутника” мало цікавило матеріальне, він думав про вічне, Софія, Кром чи Карна турбували його більше, ніж дешеві плотські утіхи, що йому пропонували: “Він був міцно переконаний у тому, що вся сукупна мудрість населенців цього дому навряд чи змогла йому прояснити щось суттєве про суперечку між передвічною Софією й тим багатолітнім тілом, яке вмilo бути і Кромом, і Карною, і всім темним поріддям Хаосу” [7, с. 30].

Роман В. Єшкілева містить чимало містичного, таємничого. Наприклад, у церкві Святого Миколая у Львові Г. Сковорода стає свідком обряду вигання бісів з якогось молодого хлопця: “Бісівська сила гнула і виламувала тіло юнака, з якого звисали жалюгідні клапті одягу. М’язи на цьому тілі випиналися крутими горбами, жили, здавалося, от-от порвуться, а стрижень чоловічої сили осягнув видатного розміру і марно шукав розради” [7, с. 53]. Гарне тіло хлопця, його вузькі стегна викликали в свідомості Григорія гріховні бажання, подібні тим, що він пережив їх у дитинстві, коли з малим Яцьком вони сховалися від грози в лісі, притиснувшись один до одного. Саме тоді “в землю встромляється вогнений спис, кинутий рукою небожителя Іллі. Встромляється за мить до того, як Грицева рука досягає найгарячішого місця на Яцьковому тілі” [7, с. 55].

Дивно, але в романі практично немає портретних характеристик головного героя. Є лише окремі штрихи до портрета, розкидані по всьому тексту твору. Уперше спроби відтворити його зовнішність з’являються через бачення молодої масонки Констанці, якій сподобалося “витончене обличчя Григорія, на якому природна блідість і червоні ознаки хвилювання виписували самобутні знаки чутливої природи” [7, с. 90]. Під час прийому на його честь “Сковорода раптом згадав, що його чорний плащ не приховує вбогих чижм, цілком недоречних для такого королівського прийняття, й нова хвиля засоромлення виплюснулась пурпуром на його щоки” [7, с. 92-93].

Один із шпигунів так характеризує Г. Сковороду трієстському багатієві, масону графу Рескі: “Виглядає на поляка, худий. Високий, білошкірий, з темними очима” [7, с. 94]. Далі в розмові з графом зазначає: “...Той хлопець не виглядав на значущу персону. Він був бідно одягненим і... – агент замовк, підбираючи точне слово. – Хворим, спитим?”

– Ні, ваша світлість, не хворим і не спитим... В нього очі такі самісінькі, як у падре Віджіліо, коли той проповідує про маленького Ісуса” [7, с. 95].

Портрети інших героїв також нечасті в романі В. Єшкілева, хоча уявлення про зовнішній вигляд деяких персонажів вони дають. Так, професор Гречик постав перед Вигиларним таким:

“...Череватий добродій років п’ятдесяти-п’ятдесяти п’яти у плямистих шортах і футболці з подірваним коміром. Окуляри-“хамелеони” з’їхали на кінчик його спітнілого носа, відкривши зморшки та набряки навколо перенісся і мутний погляд вибляклих очей. Нижню частину обличчя добродія вкривала розвинута неголеність” [7, с. 11].

Резидент кількох розвідок львівський торгівець Протазій Духніч, на прізвисько Татусь Прот, з яким звела доля Г. Сковороду у Львові, мав таку зовнішність: “Протазій Духніч був чоловіком середнього зросту, обличчя мав кольору печеного яблука, а зросле черево прикривав добрим камзолом вірменського крою, вісоною вишитою сорочкою і широким атласним поясом з орля стою фібулою, всипаню гранатами і смарагдами” [7, с. 36].

Отже, під впливом геополітичних процесів у світі література поступово документалізується, або тяжіє до імітації документів і фактів, перетворюючись у квазі-біографію чи квазі-мемуари. Все це помітно і в українському літературному процесі початку ХХІ століття. Так, перший роман видатної української поетеси Л. Костенко, що написаний у формі стилізації під документ, підтверджує цю тенденцію, ламаючи традиційні стереотипи; творячи квазі-мемуари, авторка робить їх конкурентоздатними на книжковому ринку, привабливішими для читачів.

Квазібіографія Г. Сковороди має чимало ознак постмодерного роману. Ми уже згадували про елітарний характер образу головного героя в ній. Можна відзначити також наявність у творі В. Єшкілева аморфності, розпливчастості, незрозумілості й ірреальності того світу, що став предметом його зображення. Автор прагне занурити читача в написане іншими, переосмислюючи цитати з Біблії, древніх і сучасних вчених, письменників. Сюди ж треба додати певний еkleктизм, фрагментарність тексту, часову непослідовність. Минуле в романі постає лише в текстовій формі, яка потребує солідної інтерпретації. До того ж, проглядається явно виражена деканонізація існуючої традиції зображення Г. Сковороди в біографічній літературі. Особливо це яскраво проявляється в потужних еротичних мотивах роману, експериментуванні з формою, коли роман явно виходить за межі канонічного жанру. Та й сам образ Г. Сковороди має дуже мало рис, які б наближали його до образу реального героя, що жив у ХVІІІ ст. Цілков слушно відомий учений-медієвіст П. Білоус зазначав, що це твір “не про Григорія Сковороду. Про когось іншого, кого він назвав Сковородою” [1, с. 2]. Саме тому новий роман В. Єшкілева “Усі кути Трикутника”, що має підзаголовок “Апокриф мандрів Григорія Сковороди”, цілком уписується в такий жанровий різновид біографічного роману як квазі-біографія.

Зазначена тенденція все яскравіше виявляє себе в новітній літературі: посилює інтерес до документальності бачення людей і подій, що переростає в потребу імітувати документи й факти, таким чином розширюючи аудиторію потенційних читачів, що, можливо, є одним із виявів глобалізаційних процесів у світовій літературі, дослідження яких є перспективним напрямом у розвитку якого зроблено лише перші кроки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. Спроба похитнути канон / П. В. Білоус. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/03/01/>.
2. Бровко О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції: монографія / О. О. Бровко. – Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 400 с.
3. Галич О. Олесь Гончар у вимірах non fiction: монографія / О. А. Галич. – Луганськ: Книжковий світ, 2011. – 260 с.
4. Галич О. Роман Шаші Тхарура як стилізація документального твору / О. А. Галич // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 11 (198). – Ч. 2. – С. 146-151.
5. Галич О. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників: монографія / О. А. Галич. – Луганськ: Знання, 2008. – 200 с.
6. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: Монографія / О. А. Галич. – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.
7. Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди / Володимир Єшкілев. – К.: Академія, 2012. – 248 с.

8. Інтернет-інформація // Всесвітня література в сучасній школі. – 2012. – № 4. – С. 23.
9. Корнелюк І. Гра з історією / Інна Корнелюк // Єшкілев В. Усі кути Трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди. – К.: Академія, 2012. – С. 241-244.
10. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
11. Курило Л. Творча індивідуальність Олеса Гончара в епістолярному дискурсі: монографія / Л. М. Курило. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 200 с.
12. Лімборський І. Світова література і глобалізація: монографія / І. В. Лімборський. – Черкаси: Брама-Україна, 2011. – 192 с.
13. Родигіна В. Мемуарна творчість Докії Гуменної в націософському дискурсі: монографія / В. Ю. Родигіна. – Луганськ: Промдрук, 2011. – 160 с.
14. Савенко І. Жанрово-стильові особливості біографічного роману-пошуку: монографія / І. Л. Савенко. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2008. – 184 с.
15. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
16. Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури / Л. М. Ушкалов. – К.: Факт, 2007. – 552 с.
17. Черкашина Т. Наративні виміри художньо-біографічної прози: монографія / Т. Ю. Черкашина. – Луганськ: СПД Резніков В. С., 2009. – 200 с.

УДК 371.3+821.161.2

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ-ЧИТАЧІВ 5-6 КЛАСІВ УМІНЬ АНАЛІЗУ ТА СИНТЕЗУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ТВОРІВ

Гінкевич О. В., аспірант

Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського

У статті висвітлено проблему формування вмінь учнів 5-6 класів аналізувати та синтезувати історичні твори, подано визначення понять “аналіз”, “синтез”, “аналітико-синтетичні вміння”, зроблено їх класифікацію, виділено проблему їх формування, окреслено напрям подальшого дослідження теми.

Ключові слова: аналіз, синтез, аналітико-синтетичні вміння.

Гинкевич О. В. ФОРМИРОВАНИЕ У ШКОЛЬНИКОВ-ЧИТАТЕЛЕЙ 5-6 КЛАССОВ УМЕНИЙ АНАЛИЗА И СИНТЕЗА ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ / Николаевский национальный университет им. В. А. Сухомлинского, Украина.

В статье освещается проблема формирования умений учеников 5-6 классов анализировать и синтезировать исторические произведения, дано определение понятий “анализ”, “синтез”, “аналитико-синтетические умения”, подано их классификацию, выделено проблему их формирования, обозначено направление дальнейшего исследования темы.

Ключевые слова: анализ, синтез, аналитико-синтетические умения.

Ginkevich O. V. FORMING FOR SCHOOLBOYS-READERS 5-6 KLASSES OF ABILITIES OF ANALYSIS AND SYNTHESIS DURING STUDY OF HISTORICAL WORKS / Nikolaev National University the name of V. A. Sukhomlinskogo, Ukraine.

The problem of forming of abilities of students 5-6 classes to analyse and synthesize historical works is lighted up in the article, determination of concepts “analysis”, “synthesis”, “analitic-sintetical abilities”, is given, their classification is given, the problem of their forming is selected, direction of further research of theme is marked.

Key words: analysis, synthesis, analitic-sintetical abilities.

Проблема формування аналітико-синтетичних умінь учнів середніх класів основної школи у процесі вивчення історичних творів розглядається нами під кутом зору вимог, що висуюються